

AGROBIZNES, FAN VA TEXNOLOGIYALAR

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON
JURNALI

Агробизнес, наука и технологии

Agribusiness, science and technology

№ 083688

ISSN:
3060-5245

Toshkent-2026

Platform & workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'liqin Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vitautas Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna – i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyozovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK Rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 973 sahifa.
E'lon qilishga 2026-yil
30-sentabrda ruxsat etildi.

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

КУРПАЯНИДИ КОНСТАНТИН ИВАНОВИЧ

Стратегии цифровой трансформации в Европейском союзе и потенциал институционального трансфера Французского опыта в Узбекистан.....11

ERGASHEV RUSTAM RAJABOVICH

Ilmiy ishlanmalar asosida Spin-off korxonalarini tashkil etish va rivojlantirishning bosqichli boshqaruv modeli.....25

ABDURAXMANOVA MUQADDAS TOXTASINOVNA

Temir yo'l transporti korxonalarida ekologik-iqtisodiy samaradorlikni oshirishning ilg'or mexanizmlari.....34

ABDULLAYEV ILYOS AXMADOVICH, JABBOROV JAMOLIDDIN MUXAMMADJON O'G'LI

Surxondaryo viloyatida demografik jarayonlarning statistik tahlili.....44

XASANOV SANJARBEK ABDUMANNOBOVICH

Sanoat korxonalarida raqamli transformatsiya darajasini baholash uslubiyoti ("Farg'onaazot" AJ misolida).....50

ABDURAZAKOVA NARGIZA RIXSIBAYEVNA

Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapital rentabelligiga ta'sir etuvchi omillar: O'zbekistonning uchta aksiyadorlik jamiyati misolida panel tahlil.....57

SULTANOVA ZUXRA JAKSILIKOVNA

Qaraqalpaqstan Respublikasida region ekonomikasini rivojlantirishda IT park xizmetini amalga oshirish masalalari hamda paydalanilgan mumkinliklari.....69

ERGASHEV G'IYOS BAXROM O'G'LI

Mamlakat qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini oshirish zarurati.....76

URMANOVA UMIDA XAKIMDJANOVNA

Sanoat tarmoqlariga investitsiyalarni jalb etish holati va rivojlanish tendensiyalari.....87

SHAMSIDDINOVA DILNOZA SHAVKAT QIZI

O'zbekiston charm poyabzal korxonalarida milliy brend qiymatini oshirishning marketing mexanizmlarini takomillashtirish.....97

MUSAYEV OZODJON SHAVKAT O'G'LI

Mehnat resurslarini boshqarishning zamonaviy usullari va ularning iqtisodiy samaradorligi.....106

XALIKCHAYEVA SADOKAT

Qum-shag'al mahsulotlarini realizatsiya qilishda soliq bazasini aniqlash metodologiyasi "Minimal narx" mexanizmining tatbiq chegaralarini takomillashtirish masalalari.....113

XUSANOV SHUXRAT BURXANOVICH

Moliyaviy hisobotlarni qalbakilashtirish xavfi ko'rsatkichlari tizimini ishlab chiqish.....122

QUDRATOV ALISHER ALIJANOVICH, QODIRQULOVA SEVINCH TOIR QIZI

Qishloq xo'jaligida dukkakli mahsulotlarni yetishtirishda davlatning iqtisodiy tutgan o'rni.....133

IKROMOVA IRODA

Transport logistika korxonalari va koridorlari samaradorligini oshirishda milliy logistikani boshqarish markazi platformasi.....139

AXMADOVA IRODA MUZAFFAR KIZI

The economic role of professional tour guides in enhancing the quality of ecotourism services.....153

SODIQOVA NIGORA TURAYEVNA

Suv resurslari cheklangan sharoitda hududiy ixtisoslashuvni takomillashtirish bo'yicha xorijiy tajribalar va ulardan O'zbekiston sharoitida foydalanish.....165

АСРОРОВА МАВЛУДА АБДУШУКУРОВНА

Кадровый потенциал в системе государственной научно-инновационной политики: сравнительный анализ опыта зарубежных стран.....175

KULIBOYEV AZAMAT SHONAZAROVICH

Davlat tibbiyot tashkilotlarida tibbiy xizmatlar kalkulyatsiyasini shakllantirish va xarajatlar hisobining uslubiy muammolari.....193

UMAROV JAVOHIR BAHODIR O'G'LI

Tovar operatsiyalari hisobini avtomatlashtirishda integratsiyalashgan axborot tizimlarining roli: jahon tajribasi misolida.....204

KADIROVA LAZOKAT YUREVNA

Davlat moliyaviy nazorati jarayonlarini sun'iy intellekt yordamida riskka yo'naltirilgan raqamli nazorat modeli asosida takomillashtirish.....212

BAXSHULLOYEV FERUZBEK

The economics of digital water management: a critical review.....226

TO'XTAYEV UMIDJON SHUHRAT O'G'LI

Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish iqtisodiy mexanizmi amal qilish tamoyillari.....236

RAXIMOV ANVAR NORIMOVICH, MIRZAYOROVA HURIYAT

UBAYDULLAYEVNA
Qashqadaryo viloyatida qishloq xo'jaligi tadbirkorligi samaradorligidagi hududiy tafovutlarni baholash.....244

XURRAMOV XOLBEK XURRAM O'G'LI

O'zbekistonning janubiy hududlarida anorchilik tarmog'ining rivojlanish tendensiyalari.....251

ABDUSHEROZOVA MADINA SODIQJON QIZI

Agrologistika korxonalarini rivojlantirish va shartnomaviy munosabatlarni takomillashtirish.....258

ZARIKEYEVA MIYASAR MARATOVNA

Ekonometrik modellashirishda endogenlik muammosi: nazariy yondashuvlar va zamonaviy baholash usullari.....264

KODIROVA GAVHAROIY QUTBIDINOVNA

Sanoat korxonalarining tashkiliy va iqtisodiy xususiyatlari.....276

DJURAYEVA RUXSORA NEMATILLOYEVNA

Qishloq joylarida aholi turmush farovonligini yaxshilash va bandligini ta'minlash yo'llari (Buxoro viloyati misolida).....283

SULTANOV BAXODIR FAYZULLAYEVICH, SULTANOV AZIZBEK BAXODIR

O'G'LI

Qishloq xo'jaligida melioratsiyadan yashil-raqamli transformatsiyagacha: evolyutsion rivojlanish va boshqaruv modeli.....290

BAYMURATOVA ZINA AQILBEKOVNA

Improving the credit risk management system in commercial banks.....299

SHERQO'ZIYEVA UMIDA ULUG'BEK QIZI

Sun'iy intellekt ta'sirida mehnat bozori: texnologik ishsizlik, kasblar qayta taqsimlanishi va inson kapitaliga yangi talablar.....308

MASHARIPOVA SARVINOZ

Sanoat tarmoqlarida yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida energiya tejamkorligini oshirishda xorij tajribasi.....320

ACHILOV MASHRAB ULUG'BEKOVICH

Intensiv bog'dorchilikni modernizatsiyalashning resurs-integratsiyalashgan mexanizmi.....328

ABDULLAEV MUZAFFAR ABDUJABBAROVICH, KARIEVA GULNORA

ABDULLAEVNA, NARINBAEVA GULNORA KARIMOVNA

Prospects for the formation of the economic mechanism of innovation policy in the regions.....335

ABDULLAYEVA SHAXNOZA ERKINOVNA

O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimida sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari.....345

MAVRULOV RAVSHAN NEMATJONOVICH

Farg'ona vodiysidagi kichik biznes subyektlari faoliyati samaradorligini baholash.....351

QUDRATOV BAHODIR G'AYBULLAEVICH

Buxoro viloyatida elektron xizmatlarni rivojlantirishning hududiy iqtisodiy o'sishga ta'siri.....360

AZIZKHODJA AMONOVICH SHARIPOV

Ownership structure, marketing innovation and market performance in Uzbekistan: evidence from 2020–2025.....369

ABDULLAYEV ILYOS AXMADOVICH, HAMROYEV SAMANDAR ANVAR O'G'LI

O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim tashkilotlari statistik ko'rsatkichlar va ularning dinamikasi.....377

ZAFAR QODIROV ABDIVAXOBOVICH

The economic nature, necessity, classification, characteristics, and theoretical foundations of long-term asset valuation.....385

BOBOBEKOV BAXROM KAXXAROVICH

Raqamli iqtisodiyot sharoitida joriy aktivlarni tahlil qilishning axborot ta'minotini takomillashtirish va undan samarali foydalanish usullari.....397

KADIROVA MARALJON MATYAKUBOVNA

Innovatsion faoliyat asosida tekstil korxonalari raqobatbardoshligini baholash va rivojlantirish mexanizmlari.....403

MUSAYEVA NIGORA NURIDDINOVNA

Iqtisodiy taraqqiyotning yangi bosqichida O'zbekistonning rivojlanish modeli.....415

YORBEKOVA DILOROM MUXAMMADKULOVNA

Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi metodikasini takomillashtirish masalalari.....422

MUHAMMAD UMAR ASLAM

Agritourism as a driver of sustainable rural development in Uzbekistan: economic, environmental and socio-cultural perspectives.....431

XUDAYBERDIYEVA FILYURA MIRZAMASHRABOVNA

Yangi O'zbekiston taraqqiyotida yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish.....445

ISOQOV HASAN ABDUXALIMOVICH

Qashqadaryo viloyatida oziq-ovqat sanoati innovatsion rivojlanishining ko'p omilli ekonometrik modelini ishlab chiqish.....454

SAGIEVA MOLDIR ORAZBAY QIZI, MADREYMOVA ALTINAY SARSENBAEVNA

Qoraqalpog'iston Respublikasida tashqi savdo va eksport salohiyatining hududiy iqtisodiy o'sishdagi roli.....464

ULUG'MURODOV FARXOD FAXRIDDINOVICH

Elektron savdo xizmatlarida qaytarish va sotuvdan keyingi xizmatlarni takomillashtirishning iqtisodiy ahamiyati.....472

NAVRUZ ISLAMOV

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimini boshqarish strategiyalarining nazariy asoslari va ularni tasniflashga yondashuvlar.....481

RAIMBERDIYEV SAMANDAR SHERZOD O'G'LI

Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda strategik boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish.....490

YO'LDOSHEVA MOHICHEHRA MUSURMON QIZI

Kambag'allikni qisqartirishda tomorqa xo'jaliklarini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy zarurati: muammolar va ilmiy yondashuvlar.....502

NORMURODOV SARVAR NORBOY O'G'LI

Mamlakatimizda eksport imkoniyatlarini kengaytirish va qishloq xo'jaligini rivojlantirish.....509

XABILOV DJAXONGIR XAKIMOVICH

Budjet tashkilotlarida hisob siyosati sifatini baholashning takomillashtirilgan konseptual modeli.....518

MAMATMUMINOV XOLBEK OMONOVICH

Hududlar iqtisodiy rivojlanishidagi nomutanosibliklarni kamaytirish va mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirish yo'llari.....525

NAVRUZ-ZODA BAXTIYOR NEGMATOVICH, TOXIROV JAVLON RAXIMOVICH

Savdo xizmatlari raqobatbardoshligini oshirishda raqamli marketingdan samarali foydalanishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....533

SOTIBOLDIYEVA DILRABO SHUXRATOVNA

O'zbekistonda inson kapitaliga kiritilayotgan investitsiyalarning samaradorligini baholashdagi mavjud muammolar va ularning yechimlari.....546

SIROJOV OXUNJON ODIL O'G'LI

Buxoro viloyati savdo korxonalari raqobatbardoshligini oshirishda marketing mexanizmini takomillashtirish: raqamli imkoniyatlar va xorijiy tajriba.....552

XABILOV DJAXONGIR XAKIMOVICH

Byudjet tashkilotlarida hisob siyosatining nazorat va axborot funksiyalarini kuchaytirish.....556

YULDASHOV AZIZ AVAZOVICH

Korxona raqobatbardoshligini oshirishda strategik inson resurslarini boshqarishning ahamiyati.....572

BUDJET TASHKILOTLARIDA HISOB SIYOSATI SIFATINI BAHOLASHNING TAKOMILLASHTIRILGAN KONSEPTUAL MODEL

XABILOV DJAXONGIR XAKIMOVICH

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti

mustaqil izlanuvchisi

E-mail: djaxongir@mail.ru

ORCID ID: 0009-0009-2964-5607

Annotatsiya. Maqolada budget tashkilotlarida hisob siyosatini shakllantirish amaliyotida uning bosqichlari o'zaro uzilgan holda amalga oshirilishi va hisob siyosati hujjatining sifati baholanmasligi muammosi asoslab berilgan. Muallif tomonidan hisob siyosatini shakllantirish bosqichlarini "kirish–chiqish" tamoyili asosida o'zaro bog'lovchi maqsadli-bosqichli mexanizmdan iborat konseptual model hamda hisob siyosati elementlarini meyoriy muvofiqlik, to'liqlik, aniqlik, moslashuvchanlik, izchillik va nazoratga yaroqlilik mezonlari bo'yicha baholash tizimi taklif etilgan.

Kalit so'zlar: hisob siyosati, budget tashkiloti, konseptual model, maqsadli-bosqichli mexanizm, hisob siyosati elementlari, baholash mezonlari, integral baho.

Аннотация. В статье обоснована проблема формирования учетной политики в бюджетных организациях, при котором этапы ее разработки осуществляются разрозненно, а качество документа об учетной политике не оценивается. Автором предложена концептуальная модель, включающая целево-этапный механизм, связывающий этапы формирования учетной политики по принципу «вход–выход», а также система оценки элементов учетной политики по критериям нормативного соответствия, полноты, конкретности, адаптивности, последовательности и контролепригодности.

Ключевые слова: учетная политика, бюджетная организация, концептуальная модель, целево-этапный механизм, элементы учетной политики, критерии оценки, интегральная оценка.

Abstract. The article substantiates the problem that in budgetary organizations the stages of forming accounting policy are carried out in isolation from each other and the quality of the accounting policy document is not assessed. The author proposes a conceptual model comprising a goal-oriented stage-based mechanism linking the stages of accounting policy formation on an "input–output" basis, as well as a system for assessing accounting policy elements against the criteria of regulatory compliance, completeness, specificity, adaptability, consistency and controllability.

Keywords: accounting policy, budgetary organization, conceptual model, goal-oriented stage-based mechanism, accounting policy elements, assessment criteria, integral score.

KIRISH

Budget tashkilotlarida buxgalteriya hisobi davlat moliyasini boshqarish tizimining axborot asosi hisoblanadi. Budget mablag'larining qonuniy, maqsadli va samarali sarflanishi to'g'risidagi ishonchli axborot aynan hisob tizimida shakllanadi. O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksida budget mablag'larini oluvchilarning ushbu mablag'lardan maqsadli va samarali foydalanish hamda hisobotlarni belgilangan tartibda taqdim etish bo'yicha javobgarligi mustahkamlab qo'yilgan [1], "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonunda esa hisob siyosati buxgalteriya hisobini tashkil etishning asosiy hujjatlaridan biri sifatida belgilangan [2]. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham davlat moliyasini boshqarish tizimida shaffoflik va hisobdorlikni oshirish ustuvor vazifa sifatida qayd etilgan [11].

Budjet hisobi markazlashgan tartibda qat'iy reglamentlanganligi sababli amaliyotda budjet tashkilotining hisob siyosati ko'pincha rasmiy hujjat sifatida qaraladi. Hisob siyosati to'g'risidagi buyruq aksariyat hollarda yuqori turuvchi tashkilot yoki boshqa tashkilot namunasi ko'chirib olinadi, meyoriy hujjatlar matnini takrorlaydi va tashkilot faoliyatining o'ziga xos jihatlarini aks ettirmaydi. Natijada hisob siyosatining asosiy vazifasi, ya'ni meyoriy talablar ruxsat etgan muqobillar orasidan tashkilot uchun eng maqbulini tanlash va uni hujjat bilan mustahkamlash vazifasi amalga oshmay qoladi.

Muammoning ildizi hisob siyosatini shakllantirish jarayonining yaxlit tizim sifatida qaralmasligida ko'rinadi. Maqsadni belgilash, faoliyat xususiyatlarini tahlil qilish, muqobil usullarni tanlash, hujjatni rasmiylashtirish va uning ijrosini kuzatish bosqichlari bir-biridan uzilgan holda bajariladi, bir bosqich natijasi keyingisi uchun asos bo'lmaydi. Bundan tashqari, tayyorlangan hisob siyosati hujjatining sifatini obyektiv baholash uchun uslubiy vosita mavjud emas.

Mazkur maqolaning maqsadi budjet tashkiloti hisob siyosatini shakllantirish bosqichlarini o'zaro bog'lovchi maqsadli-bosqichli mexanizm va hisob siyosati elementlarini baholash tizimini o'z ichiga olgan takomillashtirilgan konseptual modelni ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Davlat sektori uchun Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IPSAS) tizimida hisob siyosati tashkilot moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etishda qo'llaydigan aniq tamoyillar, asoslar, kelishuvlar, qoidalar va amaliyotlar majmui sifatida ta'riflanadi. IPSAS 3 standartida hisob siyosatini tanlash va qo'llash, uni o'zgartirish hamda xatolarni tuzatish tartibi belgilangan [3]. Davlat sektori uchun Konseptual asosda esa moliyaviy axborotning sifat xususiyatlari — ahamiyatlilik, haqqoniy aks ettirish, tushunarlilik, o'z vaqtidalik, taqqoslanuvchanlik va tekshiriluvchanlik belgilangan bo'lib [4], ular hisob siyosatini baholash mezonlarini ishlab chiqishda nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi.

E. Hendriksen va M. van Breda hisob nazariyasida hisob usullarini tanlash muammosini axborot foydalanuvchilarining ehtiyojlari bilan bog'lab, muqobil usullar orasidan tanlov meyoriy asoslanishi kerakligini ta'kidlaydi [5]. R. Watts va J. Zimmerman esa hisob usullarini tanlash boshqaruv va shartnomaviy munosabatlar ta'sirida amalga oshishini ko'rsatib bergan [6]. Y.V. Sokolov hisob siyosatini tashkilot rahbariyati tomonidan qonunchilik doirasida hisob yuritish usullarini tanlash sifatida talqin qilgan [7], M.I. Kuter esa hisob siyosatining tashkiliy, texnik va uslubiy jihatlarini ajratib ko'rsatgan [8].

Davlat sektori hisobiga oid xorijiy tadqiqotlarda K. Lyuderning kontingent modeli hisob islohotlari muvaffaqiyati institutsional muhit va ijrochilar salohiyatiga bog'liqligini asoslab bergan [9]. J. Kristiens va hammualliflari IPSAS joriy etilishining davlat moliyaviy axborot tizimlariga ta'sirini qiyosiy o'rganib, hisoblash usuliga o'tishda tashkilot darajasidagi hisob qoidalarining sifati hal qiluvchi omil ekanligini qayd etgan [10].

Mahalliy tadqiqotlarda budget tashkilotlarida buxgalteriya hisobini takomillashtirish, xalqaro standartlarni joriy etish masalalari keng yoritilgan bo'lsa-da, hisob siyosatini shakllantirish jarayonini bosqichma-bosqich modellashtirish va hisob siyosati hujjati sifatini miqdoriy baholash masalalari yetarlicha tadqiq etilmagan. Bu holat mazkur tadqiqot yo'nalishining dolzarbligini tasdiqlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli va jarayonli yondashuvlar, modellashtirish, qiyosiy tahlil, guruhlash, ekspert baholash hamda ballar usulidan foydalanildi. Konseptual modelni ishlab chiqishda IPSAS 3 va Konseptual asos talablari, milliy qonunchilik hujjatlari, budget tashkilotlarining hisob siyosati to'g'risidagi buyruqlarining tipik tuzilmasi o'rganildi. Baholash mezonlarining vaznlari ekspert so'rovi natijalari asosida belgilanishi, modelning aprobat siyosati esa shartli budget tashkiloti ma'lumotlari asosida amalga oshirilishi nazarda tutildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Hisob siyosatini shakllantirish jarayonini yaxlit tizim sifatida tashkil etish uchun biz uni oltita o'zaro bog'langan bosqichdan iborat maqsadli-bosqichli mexanizm ko'rinishida taklif etamiz. Mexanizmning asosiy g'oyasi shundaki, har bir bosqichning chiqishi (natijasi) keyingi bosqich uchun majburiy kirish axboroti hisoblanadi, oxirgi bosqich natijalari esa qayta aloqa orqali birinchi bosqichga qaytadi (1-jadval).

1-jadval

Budget tashkiloti hisob siyosatini shakllantirishning maqsadli-bosqichli mexanizmi

Bosqich	Bosqich maqsadi	Asosiy harakatlar	Chiqish (keyingi bosqich uchun kirish)
I. Maqsadni belgilash	Hisob axboroti foydalanuvchilari va ularning ehtiyojlarini aniqlash	Rahbariyat, yuqori turuvchi tashkilot, g'aznachilik, nazorat organlari talablarini aniqlash	Hisob siyosatining maqsadlari va ustuvor vazifalari ro'yxati
II. Diagnostika	Faoliyat xususiyatlari va meyoriy cheklavlarni aniqlash	Moliyalashtirish manbalari, aktivlar tarkibi, tarmoq xususiyatlari, meyoriy talablarni tahlil qilish	Tashkilot "xususiyatlar profili" va tanlov erkinligi mavjud sohalar ro'yxati
III. Muqobillarni tanlash	Har bir hisob obyekti bo'yicha maqbul usulni tanlash	Baholash, eskirish hisoblash, TMZni hisobdan chiqarish, inventarizatsiya tartibi muqobillarini qiyoslash	Tanlangan usullar va ularning asoslanishi
IV. Rasmiylashtirish	Tanlovlarni hujjat bilan mustahkamlash	Buyruq va ilovalarni tayyorlash: ishchi hisobvaraqlar rejasi, hujjat aylanishi grafigi, ichki nazorat qoidalari	Tasdiqlangan hisob siyosati hujjatlar to'plami
V. Joriy etish va monitoring	Hisob siyosatining amalda qo'llanishini ta'minlash	Xodimlarni tanishtirish, ijroni kuzatish, chetlanishlarni qayd etish	Chetlanishlar va muammolar reyestri
VI. Baholash va qayta ko'rib chiqish	Hisob siyosati sifatini baholash va takomillashtirish	Elementlarni mezonlar bo'yicha baholash, o'zgartirish zaruratini aniqlash	Integral baho va o'zgartirishlar ro'yxati (I bosqichga qayta aloqa)

Manba: muallif ishlanmasi.

Taklif etilayotgan mexanizmning amaldagi amaliyotdan farqi uchta jihatda namoyon bo'ladi. Birinchidan, jarayon hujjatni tayyorlashdan emas, balki hisob axboroti foydalanuvchilarining ehtiyojlarini aniqlashdan boshlanadi. Ikkinchidan, diagnostika bosqichida tuzilgan "xususiyatlar profili" meyoriy hujjatlarda tanlov erkinligi berilgan sohalarni aniq ajratib beradi va shu orqali hisob siyosatini meyoriy matnni takrorlashdan xalos qiladi. Uchinchidan, VI bosqich mexanizmni yopiq siklga aylantiradi: hisob siyosati bir marta tasdiqlanib qolmasdan, har yili baholanib, zarur hollarda qayta ko'rib chiqiladi.

Mexanizmning VI bosqichini amalga oshirish uchun hisob siyosati elementlarini baholash tizimi zarur. Buning uchun biz Konseptual asosdagi sifat xususiyatlari va ichki nazorat talablarini inobatga olgan holda oltita baholash mezonini taklif etamiz (2-jadval).

2-jadval

Hisob siyosati elementlarini baholash mezonlari

Mezon	Mezon mazmuni	Ball shkalasi	Vazn (w)
M1. Meyoriy muvofiqlik	Element qonunchilik va budjet hisobi meyoriy hujjatlari talablariga to'liq mos keladi	0 – 1 – 2	0,25
M2. To'liqlik	Elementga oid barcha muhim masalalar (tan olish, baholash, hujjatlashtirish) qamrab olingan	0 – 1 – 2	0,20
M3. Aniqlik	Qoida ikki xil talqin qilinmaydi, muddatlar, mas'ullar va miqdoriy chegaralar belgilangan	0 – 1 – 2	0,20
M4. Moslashuvchanlik	Element tashkilot faoliyati xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlangan	0 – 1 – 2	0,15
M5. Izchillik	Element boshqa elementlar va oldingi davr siyosati bilan ziddiyatsiz	0 – 1 – 2	0,10
M6. Nazoratga yaroqlilik	Elementning bajarilishini tekshirish imkonini beruvchi nazorat nuqtasi mavjud	0 – 1 – 2	0,10

Manba: muallif ishlanmasi.

Ball shkalasida "0" — talab bajarilmagan, "1" — qisman bajarilgan, "2" — to'liq bajarilgan holatni bildiradi. Meyoriy muvofiqlikka eng yuqori vazn berilishi budjet tashkilotlarida hisob siyosati avvalo qonunchilik doirasida shakllanishi lozimligi bilan izohlanadi. Aniqlik mezoniga to'liqlik bilan teng vazn berilgan, chunki amaliyotda aniqlanadigan kamchiliklarning katta qismi qoidalarining noaniq bayon etilishi bilan bog'liq.

j-element bo'yicha baho quyidagicha hisoblanadi:

$$E_j = \sum_{i=1}^n w_i \times \frac{b_{ij}}{b_{\max}}, \quad (1)$$

bu yerda:

b_{ij} — j-elementning i-mezon bo'yicha olgan bali;

$b_{\max} = 2$ — mezon bo'yicha maksimal ball;

E_j — j-elementning integral baholash ko'rsatkichi.

Hisob siyosatining umumiy (integral) bahosi elementlar baholarining o'rtacha qiymati sifatida aniqlanadi:

$$S = \frac{\sum_{j=1}^m E_j}{m}, \quad (2)$$

bu yerda:

S — hisob siyosati sifatining yakuniy integral ko'rsatkichi;

E_j — j -element bo'yicha hisoblangan integral baho;

m — baholanayotgan elementlar soni;

$\sum E_j$ — barcha baholanayotgan elementlarning integral baholari yig'indisi.

Hisob siyosati sifatining yakuniy integral ko'rsatkichi (S) baholanayotgan barcha elementlar bo'yicha olingan integral baholarning arifmetik o'rtachasi sifatida aniqlanadi. Mazkur ko'rsatkich 0 dan 1 gacha bo'lgan oraliqda shakllanib, uning qiymati hisob siyosatining sifat darajasini belgilash imkonini beradi. Bunda $S \geq 0,85$ — yuqori, $0,70 \leq S < 0,85$ — yaxshi, $0,50 \leq S < 0,70$ — qoniqarli, $S < 0,50$ — past darajani ifodalaydi.

Taklif etilayotgan baholash tizimini sinab ko'rish maqsadida shartli budjet tashkilotining hisob siyosati to'g'risidagi buyrug'idagi yettita asosiy element baholandi. Baholash ikki holat bo'yicha o'tkazildi: amaldagi hujjat va konseptual model asosida qayta ishlangan hujjat (3-jadval).

3-jadval

Hisob siyosati elementlarini baholash natijalari (shartli misol)

Hisob siyosati elementi	M1	M2	M3	M4	M5	M6	E(j), amaldagi	E(j), takomillashgan
Asosiy vositalarni tan olish va baholash	2	1	1	1	2	1	0,675	0,825
Eskirish hisoblash tartibi	2	2	1	0	2	1	0,700	0,925
TMZ hisobi va hisobdan chiqarish	2	1	0	1	1	0	0,475	0,775
Inventarizatsiya o'tkazish tartibi	2	1	1	1	2	1	0,675	0,925
Hujjat aylanishi grafigi	1	0	0	1	1	0	0,250	0,750
Budjetdan tashqari mablag'lar hisobi	1	1	0	0	1	0	0,275	0,775
Ichki nazorat qoidalari	1	0	0	0	1	0	0,175	0,750
Integral baho (S)	—	—	—	—	—	—	0,461	0,818

Manba: muallif hisob-kitoblari (shartli ma'lumotlar asosida). Izoh: M1–M6 ustunlarida amaldagi hujjat ballari keltirilgan.

Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, amaldagi hisob siyosatining integral bahosi 0,461 ni tashkil etib, "past" darajaga to'g'ri keladi. E'tiborli jihati shundaki, deyarli barcha elementlar me'yoriy muvofiqlik mezonini bo'yicha yuqori ball olgan, ya'ni hujjat qonunchilikka zid emas. Biroq aniqlik, moslashuvchanlik va nazoratga yaroqlilik mezonlari bo'yicha ballar juda past. Bu hisob siyosati hujjati me'yoriy matnni takrorlab, tashkilot uchun aniq qoidalarni belgilamaganini tasdiqlaydi. Eng past baholar hujjat aylanishi grafigi, budjetdan tashqari mablag'lar hisobi va ichki nazorat qoidalari to'g'ri keladi, ya'ni aynan me'yoriy hujjatlarda tashkilotning o'ziga qoldirilgan sohalar eng zaif bo'lib chiqqan.

Konseptual model asosida qayta ishlangandan so'ng integral baho 0,818 gacha, ya'ni "yaxshi" darajagacha oshgan. Eng katta o'sish diagnostika bosqichida aniqlangan zaif elementlarda kuzatildi: ichki nazorat qoidalari bahosi 0,175 dan 0,750 gacha, hujjat aylanishi grafigi bahosi 0,250 dan 0,750 gacha ko'tarildi. Bu natija maqsadli-bosqichli mexanizmning diagnostika va baholash bosqichlari o'zaro bog'langanda hisob siyosati sifatini aniq manzilli yaxshilash mumkinligini ko'rsatadi.

Modelni amaliyotga joriy etish uchun hisob siyosati to'g'risidagi buyruqqa uni har yili baholash tartibini belgilovchi alohida bo'lim kiritish, baholash natijalarini bosh hisobchi tomonidan tayyorlanadigan yillik tushuntirish xatiga ilova qilish hamda yuqori turuvchi tashkilot darajasida tizimdagi budget tashkilotlari hisob siyosati sifatini qiyosiy tahlil qilish maqsadga muvofiq.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi.

Birinchidan, budget tashkilotlarida hisob siyosati ko'pincha me'yoriy hujjatlar matnini takrorlovchi rasmiy hujjat sifatida shakllanadi va uning asosiy vazifasi — tashkilot uchun maqbul hisob usullarini tanlash va mustahkamlash vazifasi amalga oshmay qoladi.

Ikkinchidan, muallif tomonidan taklif etilgan maqsadli-bosqichli mexanizm hisob siyosatini shakllantirishning oltita bosqichini "kirish–chiqish" tamoyili asosida o'zaro bog'laydi va qayta aloqa orqali jarayonni yopiq siklga aylantiradi. Bu hisob siyosatini bir martalik hujjatdan doimiy takomillashib boruvchi boshqaruv vositasiga aylantirish imkonini beradi.

Uchinchidan, hisob siyosati elementlarini me'yoriy muvofqlik, to'liqlik, aniqlik, moslashuvchanlik, izchillik va nazoratga yaroqlilik mezonlari bo'yicha baholash tizimi hujjat sifatini miqdoriy o'lchash hamda zaif elementlarni aniq ajratib olish imkonini beradi.

To'rtinchidan, shartli misol natijalari hisob siyosatining me'yoriy jihatdan to'g'ri, ammo aniqlik va nazoratga yaroqlilik jihatidan zaif bo'lishi mumkinligini, konseptual model asosida qayta ishlash esa integral bahoni sezilarli oshirishini ko'rsatdi.

Taklif etilgan konseptual modelni yuqori turuvchi budget tashkilotlari tomonidan tizimdagi tashkilotlar uchun hisob siyosatini ishlab chiqish bo'yicha uslubiy tavsiyalar asosi sifatida qo'llash tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi. 2013-yil 26-dekabr, O'RQ-360-son (o'zgartish va qo'shimchalar bilan). // www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. 2016-yil 13-aprel, O'RQ-404-son. // www.lex.uz
3. IPSASB. IPSAS 3 "Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors" // Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncements. — New York: IFAC.

4. IPSASB. The Conceptual Framework for General Purpose Financial Reporting by Public Sector Entities. — New York: IFAC, 2014.
5. Hendriksen E.S., van Breda M.F. Accounting Theory. 5th ed. — Homewood: Irwin, 1992.
6. Watts R.L., Zimmerman J.L. Positive Accounting Theory. — Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1986.
7. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета. — М.: Финансы и статистика, 2000.
8. Кутер М.И. Теория бухгалтерского учета: учебник. — М.: Финансы и статистика.
9. Lüder K. A Contingency Model of Governmental Accounting Innovations in the Political-Administrative Environment // Research in Governmental and Nonprofit Accounting. — 1992. — Vol. 7. — P. 99–127.
10. Christiaens J., Reyniers B., Rollé C. Impact of IPSAS on Reforming Governmental Financial Information Systems: A Comparative Study // International Review of Administrative Sciences. — 2010. — Vol. 76, No. 3. — P. 537–554.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. // www.lex.uz

Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjournal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali
2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan C-5669225 reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688

Manzilimiz: Toshkent viloyati, Qibray tumani,
Universitet ko'chasi, 2-uy